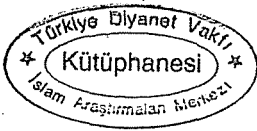

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Ankara 2002

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

ISSN

1302-3543

İmtiyaz Sahibi

Bayram Yayıncılık Adına
Hasan BAYRAM

Editör

Ethem CEBECİOĞLU

Hakem Kurulu

Mustafa AŞKAR, Ethem CEBECİOĞLU, Mehmet DEMİRCİ,
Mustafa KARA, M. Erol KILIÇ, Turan KOÇ, Mustafa TAHRALI, Osman TÜNER,
Süleyman ULUDAĞ, Erhan YETİK, H. Kâmil YILMAZ, Abdülhakim YÜCE

Sorumlu Genel Yayın Yönetmeni

Ali ÇINAR

Yayın Kurulu

Ethem CEBECİOĞLU, Baki ADAM, Mehmet AKKUŞ,
Mustafa AŞKAR, İrfan AYCAN, Ali ÇINAR, Şamil DAĞCI, Zülfikâr GÜNGÖR,
Sabri HİZMETLİ, Mehmet ÖZDEMİR, Mehmet PAÇACI, İbrahim SARIÇAM,
Ahmet Nedim SERİNSU, İdris ŞENGÜL, İsmail Hakkı ÜNAL, Ali YILMAZ

İdare Merkezi / Yazışma

Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU AÜ İlahiyat Fak. Beşevler/Ankara
Tel. (0 312) 212 68 00/229

Web Sitesi

www.tasavvufdergisi.com

e-mail

bilgi@tasavvufdergisi.com
tasavvufdergisi@yahoo.com

Dizgi / Teknik Hazırlık
tasavvuf

Kapak Tasarım

Sarakusta

Kapak

"*Hac Vekâletnamesi*", Mehmed b. Fadl Sincarî 951/1544-45, The Splendour
of Turkish Civilization Ottoman Treasures of the Topkapı Palace (Türk
Medeniyetinin İhtşâmı Topkapı Sarayının Osmanlı Hazinelere Sergisi),
Japonya 1988-1989

Baskı

Erkam Matbaacılık

tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi *bakemli* bir dergidir. Dergiye
gelen yazılardan yazarları sorumludur. Yayın hakları dergiye aittir. Yazılı izin
olmadan, hiçbir şekilde kısmen ya da tamamen çoğaltılamaz. Gelen yazılar
yayınlansın, yayınlanmasın iade edilmez.

Altı ayda bir yayımlanır.

Yıl: 3 Sayı: 9 Temmuz-Aralık 2002

Fiyatı 7.500.000 TL. (KDV Dahil)

Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Bir Merkezi Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)

Annemarie SCHIMMEL

Çeviren: Yard. Doç. Dr. Zülfikar DURMUŞ
İnönü Ü. İlähiyat Fakültesi

Müslümanlar, ateistlerin, ateist yayınların ve rasyonalist toplumların Allah hakkındaki saldırılarına müsaade ederler, fakat Hz. Muhammed'in aleyhinde bulunmak toplumun en 'liberal' kesimlerinden bile hararetle tutuşan aşırı bir tepkiye neden olacaktır.

Wilfred Cantwell Smith, 1946'da *İslâm in Modern India*'da' bunu yazdı. Yirmi yıl sonra, Doğu Bengal (şimdiki Bangladeş)'in bir köyündeki bir kısım insanlara bu bölgedeki bazı azizlerin türbelerinin kaç yıllık olabileceğini sordum. Liderleri, son derece huşu ve saygılı bir şekilde cevap verdi: 'Çok, çok eski bir anıt, hanımefendi, binlerce yıl önce, tıpkı Peygamberimiz gibi...'

Bu iki ifadeyi nasıl telif edebiliriz? Ya da daha genel bir ifade ile söylemek gerekirse: İslâm Peygamber'i Hz. Muhammed'in kişiliği, bir Müslümanın, özellikle de modern bir Müslümanın yaşam ve düşüncesine nasıl yansıtılır? Hiç şüphesiz, İslâm hakkında çalışma yapan batılı uzmanlar, bir Müslümanın dinî yaşamı için Hz. Peygamber'in önemini vurgulamak şöyle dursun, O'nu hiçbir zaman doğru bir şekilde anlamadılar. Nitekim Arthur Jeffery şöyle demektedir:

...yıllarca önce...merhûm Şeyh Mustafa el-Merâğî, Mısır'ın Anglikan piskoposu olan arkadaşımı ziyareti esnasında, Hıristiyanlarca Müslümanlara yöneltilen eleştirinin, -genellikle ne yapıldığının farkında olunmayan eleştirinin- en yaygın nedeninin, bütün Müslümanların Peygamberlerinin şahsına gösterdiği hayli yüksek saygıyı anlamada Hıristiyanların tamamen başarısızlıklarından kaynaklanmaktadır.²

1 Wilfred Cantwell Smith, *Modern İslâm in India* (Lahore 1947 ikinci baskı).

2 A. Jeffery, 'İbn 'Arabî's shajarat al-kawn', *Studia Islamica* içinde, IX (1961).

Bu ifade, hiç şüphesiz, doğrudur. Hıristiyan geleneğinde yetişen yüksek tahsil görmüş kişiler bile, sahnede gözükmiş olan İslâm'ın görünüşünden sonra yüzyıllar boyunca söylenen fikirlerden kendilerini kurtarmak için doğruyu bulmakta zorlanırlar. Onlar, Hz. Muhammed'i bir ayartıcı, bir şehvet düşkününü, bir kurnaz politikacı, yalancı bir peygamber ya da olsa olsa Hıristiyan inançlarına aykırı bir düşüncenin kurucusu olarak görüyorlardı. XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren oryantalistlerin bilimsel araştırmaları, yazarlarının dinî veya politik tutumu nedeniyle hâlâ karıştırılsa da, kesinlikle, Hz. Peygamber ve çabasının daha uygun bir şekilde yorumlanmasına katkıda bulunmaya yardım ettiler. Bununla birlikte, müminler, gayr-ı Müslimler tarafından Hz. Muhammed hakkında yazılan en son ve en objektif biyografilerinden bile şüphe etmektedirler. Batılılarca Hz. Muhammed'in kişiliğinin yanlış anlaşılmasının sebeplerinden biri, onun 'dünyadaki' yaşantısıdır. Aynı anda *din ve dünya* ile ilgilenen Hz. Peygamber'in iki kat aktivitesini, genel Hıristiyan bakış açısıyla anlamak zor görünmektedir. Fakat, Müslümanın gözünde, Hıristiyanlığın dünya görüşü olan 'dualistic' (kendini dünyevî her türlü zevkten soyutlama çev.) ile (Hz. Muhammed'in hayatının) mukayesesi, Hz. Peygamber'in, niçin üstün nitelikli olduğunun yeterli sebebidir. Hz. Muhammed, böylece, bütün asil insan niteliklerinin mükemmel dengenin canlı örneği olarak görülmekte ve onun ruhanî yolu en yüce manevî şatonun temeli olarak kutsanan ve ölçüye bağlanan beşerî durumu kabul etmek anlamına gelir. Temel örneğini Hz. Peygamber'in meydana getirdiği İslâm ruhaniliği, dünyayı reddetmek değil, onu bir Merkez'le bütünleştirerek aşmak ve üzerine Mutlak'ı aramanın dayandığı bir ahenk kurmaktır (S. H. Nasr).³

Dinî tipoloji ifadesiyle Hz. Muhammed'in İslâm'daki yerinin Hıristiyan teolojisindeki İsa'nın durumuyla asla karşılaştırılmaz olduğunu elbette unutmamalıyız. Üç büyük dinin her birinin ekseni oldukça farklı olsa da, kurucuları, yani, Buda, Hz. İsa ve Hz. Muhammed arasında basit karşılaştırmalar yapıldı: Budizm'de, dharma* öğretisi; Hıristiyanlıkta, Hz. İsa'nın şahsı ve İslâm'da ise, Kur'ân suretinde vahyedildiği gibi, İlahî kelâmdır. Kur'ânî delille desteklendiği gibi, Hz. Muhammed kendisini, sadece 'kendisine vahyedilen bir kul' olduğunu defalarca ifade etti. Fakat Allah'ın, zamanın başlangıcında 'Adem'e isimleri öğrettiği (2. Bakarâ 31) gibi, aynı şekilde Hz. Muhammed'e de Kur'ân'ı öğretti (96. Alâk 5**): Müslüman mutasavvıflar, Allah'ın ona zahirî kelimeleri öğretmediğini -Kur'ân'ın kendisi yaratılmamış İlahî kelâm olduğu için- ancak dünyadaki tüm hikmeti içeren anlamını öğrettiğini söyleyeceklerdi. Hz. Muhammed, Adem'den bu yana bütün peygamberlerce bilindiği gibi, bu İlahî kelâmı öğüt

3 S. H. Nasr, *Ideals and Realities of Islâm* (London, 1966).

* "Doğruluk, hakkaniyet ve erdem" anlamlarına gelen Dharma ile ilgili geniş bilgi için bkz: *The Wordsworth Dictionary of Beliefs & Religions*, Rosemary Goring, 1995, s. 138-139 (çev.).

** Orijinal metinde âyet numarası 96: 2 olarak verilmiştir. Doğrusu 96: 5 olmalıdır (çev.).

verici ve onu zaman içinde meydana gelen değişikliğin veya insan zaafiyetine uygun olan tahriflerin hiçbiri olmaksızın onu bozulmamış saf haliyle ilk kez bildiren olarak isimlendirildi. Bu sebepten dolayı, Müslüman mutasavvıflar, Kur'ân'ın Peygamber'i tanımladığı şekilde (7. A'râf 157-158*) *ümîmî* 'okuma yazma bilmeyen' vasfı üzerinde önemle durdular. Tıpkı Meryem'in bir bâkire, 'yaratılmış kelime'yi (yani İsâ'yı *çev.*) taşıması ve onu doğurması için tertemiz bir kap olmak zorunda olduğu gibi, Hz. Muhammed'in de aynı şekilde, Kur'ân'da 'made a book' (=yaratılmış kitap) olan Allah'ın kelimesini tutan temiz bir kap olması için tali zihni kirlenmelerden arınmış olmak zorundaydı: 'Incarnation' ve 'inlibration' (bu sözcükler Harry Wolfson tarafından ilk defa kullanılmıştır.) sözcükleri, herbiri diğeriyle fenomenolojik olarak ilişki içindedir.

Müslümanlar, daima, Hz. Muhammed'in insan tabiatının ve sınırlarının farkında olup sürekli bundan söz ettiler. Onlar, onu asla bir sanki-ilâh ya da tanrılaştırılan bir varlık gibi görmediler; o, ilâhî kelâmı getirmek için seçilen peygamberdi. Aynı zamanda müminler topluluğunun ilk nesli arasında Allah elçisine derin bir saygı duyuldu. Bu saygı, daha sonraları mistiksel ve hatta efsanevî zirvelere ulaştı ve bazı insanları, onun doğduğu gecenin, Kadîr Gecesi'nden bile daha hayırlı olduğu şeklindeki geleneksel olmayan düşünceye götürecekti. Kadîr Gecesi: Kur'ân'ın ilk vahyinin indiği Ramazan ayındaki gece ki, bizzat Kur'ân'a göre, 'bin yıldan daha hayırlıdır' (97. Kadîr 3**).

Hz. Muhammed, her şeyden önce, bir Müslüman için 'güzel bir örnek'tir (33. Ahzâb 21). En küçük detaylarda onu takip etmek ve onun *sünnet*'ini, yaşam tarzını taklit etmek, dindarların idealidir. Onun söz ve davranışlarını içeren *Hadîs* Koleksiyonları, çok erken zamanlardan itibaren yapılmış ve İslâm literatürünün çok önemli bir kısmını oluşturmuşlardır. Nitekim, ortaçağ İslâm'ının büyük ilâhiyatçısı ve ılımlı mutasavvıfı Gazalî, 1100 yılı sularında şunları yazdı:

Bil ki, mutluluğun anahtarı *Sünnet*'e uymak ve tüm gidişat, hareket ve dinlenmesinde, yeme tarzı, davranışı, uyuması ve konuşmasında Allah'ın Elçisi'ni örnek almaktır. Dinî göreneğe gelince, bu görünüşle ilgili olan hadîsleri ihmal etmek için bir nedenin olmadığını söylemek istemiyorum. Daha doğrusu tüm gelenek ve kullanım problemlerinin sadece, onları sınırsız takip eden için mümkün olduğunu söylemek istiyorum. Allah şöyle buyurmaktadır (3. Al-i İmrân 31***): 'De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin...' ve yine Allah şöyle buyurmaktadır (59****. Haşr 7): '...Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının!' Bunun anlamı

* Orijinal metinde âyet numarası 7: 107-108 olarak verilmiştir. Doğrusu 7: 157-158 olmalıdır (çev.).

** Orijinal metinde âyet numarası 97: 5 olarak verilmiştir. Doğrusu 97: 3 olmalıdır (çev.).

*** Orijinal metinde âyet numarası 3: 29 olarak verilmiştir. Doğrusu 3: 31 olmalıdır (çev.).

**** Orijinal metinde süre 54: 7 olarak verilmiştir. Doğrusu 59: 7 olmalıdır (çev.).

şudur: Pantolon giyerken oturmalsınız, sarık sararken ayağa kalkmalısınız ve ayakkabı giyerken sağ ayaktan başlamalısınız...

Armand Abel'in acı reçetesini kullanarak (ifade edecek olursak), *Imitatio Mubammadi* (Hz. Mubammed'i taklit), bir fiil ve amel taklididir; halbuki, *Imitatio Christi* (Hz. İsa'yı taklit) ise, onun çektiği acıyı taklittir. Müslümanlar, dualarında şöyle diyebilirler:

Senin kulun ve Elçin Hz. Muhammed, Sen'den ne istemişse biz de Sen'den onu istiyoruz; Sen'in kulun ve Peygamber'in Sana hangi şeyden sığınmışsa biz de ondan Sana sığınıyoruz.⁴

Sünnet, belirli bir boyutta, yani İslâm'ın ulaştığı her yerde kullanılan Kur'ân'ın Arapça harfleriyle karşılaştırılabilir, kaidesel bir güç olur; *hadîs*'te görüldüğü gibi Peygamber'in örnekliği Endonezya'dan Batı Afrika'ya kadar taklit edildi. Bu durum, İslâm dünyasında hâlâ gözlemlenebilir olarak bir takım görgü kurallarının sosyal norm ve formlarının benzerliğini ve hatta aynılığını bile açıklar ki, Afganistan ve Fas'ta bulunan bir pazardaki atmosferin ya da İstanbul ve Karaçi'de geleneksel bir evdeki karşılama ve misafirperverlik törenlerinin benzerliği bundan dolaydır. Kur'ân'ın yanısıra Peygamberî geleneğin, milyonlarca Müslümanı en kuvvetli bağlayıcı güç ve en önemli biçimlendiren etken olduğu inancı, bazı alimlerce pratize edildiği halde, pek çok dindar Müslümanı ise *hadis* kritiğinin toptan reddine sevk etmiştir. Modern batı biliminin tüm problemlerini mükemmel olarak yakından bilen İranlı bilim adamı S. H. Nasr gibi oldukça yüksek kültürlü biri bile, Batı'da *hadis* kritiğinin çeşitli türlerini tartışırken 'meşhur -ki birileri onun hiç de meşhur olmadığını söylemeli- tarihsel metod'dan söz eder.

Kur'ânî ifadeye göre, 'hatemü'l-enbiya' olan Hz. Muhammed, Hz. Adem ile başlayan uzun peygamberler halkasının en sonuncusudur ve dogmatik kriterlere göre, selefleri gibi, böyle görülebilir. Her peygamber gibi, o da doğruluk (*sıdk*), güvenilirlik (*emânet*), mesajı bildirme (*tebliğ*) ve zeki (*fetânet*) vasıflarına sahip olmak zorundaydı. Onun yalan söyleyebildiğini (*kizb*) veya hainlik edebildiğini (*hiyânet*) yahut mesajını kendinde saklayabildiğini (*kitman*) yahut ta anlayışsız olabildiğini (*balada*) düşünmek imkansızdır. Bununla birlikte, onun beşeri zaafının (*a'raz*) tesiri altında olduğu da ihtimal dahilindedir. Bundan dolayı müminler, Hz. Peygamber'in Medine'deki kabrini ziyaret ederken şöyle dua edebilirler:

Senin Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık ederim. Sen mesajı tebliğ ettin. Sen emâneti yerine getirdin. Sen topluma öğüt verdin, karanlığı aydınlattın, zulümle övünmeyi dağittin ve hikmetli sözler sarfettin. (*Delâilü'l-Hacc*).

Peygamberliğin nihai oluşu, İslâmî teolojide merkezi bir öneme sahiptir. Hz.

4 Constance E. Padwick, *Muslim Devotions* (London 1960).

Muhammed, 61 Saf 6. âyete göre, Hz. İsa'nın mesajını tamamlamak için gelen *paraklet* olarak anlaşılmaktadır. *Parakletos* burada *perikletos* gibi okunmaktadır, 'praised' (=övülen), Hz. Muhammed'in yüceltmeyle ilgili isimlerinden biri ile ilişkilendirilmektedir. Ahmed, 'Çok övülmeye lâyık' anlamında bir kelimedir. Müttakî Müslümanlar, onun gelişinin kerametlerini sadece Eski ve Yeni Ahid'lerde değil, fakat aynı zamanda, Hint dininin ve Zerdüştlüğün kutsal kitaplarında da aradılar ve Hz. Muhammed'e atfedilebilecek pek çok cümle buldular. Zira, R. A. Nicholson'un Rûmî'nin *Mesnevî*'sini yorumunda dikkat çektiği gibi:

Bir aritmetiksel serinin toplamı, toplanan tüm rakamları temsil ettiği gibi, peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed de tüm seleflerinin mükemmelliklerini kendinde toplar. Gerçekte onlar onunla birdir ve ona verilen şeref payesinde pay sahibidirler.⁵

Hz. Muhammed'in mesajının nihaî oluş meselesi, siyasî olarak büyük bir önemi haizdir. Ahmediyye olarak bilinen, bu yüzyılın başında Hindistan'da Mirza Gulam Ahmed tarafından oluşturulan Kadiyânîlerin bir kolu, kurucularının devam eden bir vahiy getirdiğine inandılar. Gulâm Ahmed'in kurtancı peygamber olduğu iddiaları kendisine gerçek bir alan buldu ve bu hâlâ tartışma meselesidir. Ahmedîler, İslâmî misyonerler olarak batı dünyasında son derece aktiftirler; onlar, ekseriyetle İslâm'ın merkezi dışında pekçok cami inşasından sorumludurlar ve onlar Kutsal Kitab'ın kelimelerini sözümlerine çok modern, yani, sahte bilimsel yorumunu sunsalar da, Kur'ân'ın en becerikli çevirmenleri arasındadırlar. Tüm bu misyoner faaliyetlere rağmen, Ahmedîlere sünnî Müslümanların ekseriyetince daima şüpheyle bakılmıştır ve Pakistan'da çeşitli hizipler arasındaki ayaklanmaların bir sonucu olarak onlar, önce Mekke'de daha sonra da 1974'de Pakistan'da gayr-i Müslim bir azınlık olarak ilan edildiler. Hindistan Müslümanlarının şâir-filozofu Muhammed İkbâl, Pandit Nehru'ya açık bir mektupla 1936 gibi erken bir tarihte böyle bir teklifte bulundu. Bu durumda, sınırları açıkça belirlemek bir yabancı için zordur. Meşhur Pakistanlı siyasetçi ve Ahmedîlerin taraftarı olan hukukçu Sir Zafrulla Khan tarafından yazılan *İslâm* adlı eserde, 'Mükemmel örnek Hz. Muhammed' başlıklı bir bölüm buluruz ve ben, bu bölümde, derinlemesine, candan sevgi ve gerçek bağlılık ile yazılmış tek bir kelimenin bile sünnî bir Müslüman tarafından kabul edilebileceğini düşünemem.⁶

Ahmediyye karşıtı tutumu kesinlikle siyasî nedenler olan İkbâl'e de geçmişte ve şu anda milyonlarca Müslümanlar gibi; Hz. Muhammed'in peygamberliğinin nihaî oluşunun, İslâm'ın herşeyi kuşatan üstünlük ve dünyaya egemen olma

5 Jalâluddîn Rûmî, *The Mathnawî*, editör, çeviren ve yorumlayan Reynold A. Nicholson, 8 cilt (London ve Leiden 1925-1940).

6 Sir Zafrulla Khan, *İslâm* (New York 1962).

iddiasından kaynaklandığını söyledi. 1928 *Lectures*'ında o, bunu kendine has felsefi üslubuyla izah etti:

İslâm Peygamberi'nin eski dünya ile modern dünya arasında olduğu görülür. Bildirmiş olduğu vahyin kaynağı göz önünde bulundurulacak olursa, o, eski dünyaya mensup; vahyin ruhu bakımından ise o, modern dünyaya aittir. Hayat onda başka bilgi kaynakları keşfeder ve bunlar onun yeni istikametine uygundur. İslâm'ın doğuşu...tümevarımsal aklın doğuşudur. İslâm'da peygamberlik, kendi kendini ortadan kaldırmanın gerekli olduğunu keşfetmede mükemmelliğe ulaşır. Bu, hayatı ebediyyen idare etmenin mümkün olmadığı derin bir sezîş ifade eder; murakabeye dalıp kendini tam anlamıyla bilmesi için insan, en son kendi imkanlarıyla başbaşa kalmalıdır...⁷

En son peygamber, tam ve mükemmel vahyin taşıyıcısı olarak Hz. Muhammed'in rolü, Kur'ân'da açıkça ifade edilmiş; aynı şekilde onun aktivitesinin tüm dünyayı ihata etmesi gerektiği de vurgulanmıştır. 'Biz onu alemlere rahmet olarak gönderdik' (21. Enbiyâ 107). Şair ve mutasavvıflar, Peygamber göndermekle kendini ifşa eden İlahî rahmetle hayat veren bulutlarda ve yağmurda kendini açığa vuran aynı rahmet arasına bir çizgi çizerek onun hayatının bu yönü üzerinde sık sık durdular (Karş. 7. A'raf 57*). Bugün İran ve Anadolu'daki köylüler, tıpkı Peygamber'in *rahmeten lil-alemin* olduğu gibi, yağmura *rahmet*, 'mercy' derler. O, öğütleriyle insanların bütün bütün ölen kalplerini nasıl canlandırdığını ve onun İlahî rahmeti nasıl akitip insanlığı temiz ve saf yaptığını, böylece insanların zengin ve manevî sonuç meydana getirebildiklerini şairane bir tarzda tasvir etmek o zamanlar kolaydı. Hz. Muhammed, inananların ruhlarını yeniden canlandırmak için İstanbul'dan Delhi'ye, Fas'tan Çin'e kadar dolaşan yağmur bulutu gibi görülmektedir⁸ ve Indus Valley'deki mistik halk şiiiri, XIX. asır Delhi'sinde Urdulu bilge şâir Galib (v. 1799)'in yaptığı gibi, onu 'cevher taşıyan bulut' olarak tanımlar. Bu, onun, Allah isminden sonra 99 İlahî ismin en yücesi olarak düşünülen *er-Rahmân* 'The Merciful' isminin, Allah isminin tezahürü olduğu düşüncesiyle genişleterek, bu felsefeye dayanan spekülasyonun bazı ilkeleri daha sonraki İslâm'da Hz. Muhammed'in rolünün 'alemler için rahmet' olarak yorumlanması gerektiği iddiası görmemezlikten gelinemez.

Hz. Muhammed'e duyulan derin saygının en önemli yönlerinden biri, onu

7 Sir Muhammad Iqbal, *Six Lectures on the Reconstruction of Religious Thought in Islâm* (Lahore 1930 ve diğer baskıları).

* Orijinal metinde âyet numarası 7: 155 olarak verilmiştir. Doğrusu 7: 57 olmalıdır (çev.).

8 Shah 'Abdul Latif, Bhitâ'i, *Risâlo, Sür Sârang*; bkz: A. Schimmel, 'The Veneration of the Prophet Muhammad, as reflected in Sindhi Poetry', S. G. F. Brandon, *The Saviour God* (Manchester 1963)'in içinde; ve aynı yazar, *Pain and Grace* (Leiden, 1976), İkinci kısım (Shah 'Abdul Latif, Bhitâ'i'den bahsedilen kısım).

kutsama usulüdür. Çünkü Kur'ân'da şöyle denilmektedir (33. Ahzâb 56): 'Allah ve melekleri, şüphesiz, Peygambere salavat* getirirler'. Müminlerin, bu İlahî ve melekî eylemi örnek almaları gerektiği yalnızca mantıksal idi. Hz. Muhammed ve ailesini kutsamalar (*salavat*), İslâm'da her gün milyonlarca inanan tarafından tekrarlanan en önemli dinî usuller arasındadır. Arı bile arı kovanına girerken *salavat*'ı vızıldar ve böylece bal varlık bulur –en azından ortaçağ Türk halk şairi Yunus Emre (v. 1320)'nin ifadesi böyle.⁹ *Durûd-ı şarîf* (salavat-ı şerîf), her işin başlangıcında veya zor anlarda ezberden okunarak koruyucu bir usul tarzında geliştii ve pek çok müttakî insan onu değışmez *zikir*leri olarak kullanır. Ortaçağ İslâm'ının önde gelen ılımlı ilâhiyatçısı Gazalî bile, Hz. Muhammed'e bir kez salavat getiren kişiye Allah'ın da on salavat getireceğine ilişkin hadîslere uygun olarak bunu öğretmedi mi? Bu usulün/zikrin sürekli ezberden okunması, sevgisini ve güvenini ona yönelten inanan bir Müslümana Peygamber'in her zaman yakın olduğu hissini doğurur; böylece, -tek aracı olmasa da- dini tecrübe için bir aracı olur. Aynı şekilde onun ailesine (ehli) de büyük bir sevgi ve saygı duyulmaktadır. Bu durum sadece Şiiilerin değil, aynı zamanda Sünnî Müslümanların da gerçeğidir. Büyük şehit mutasavvıf Hallac'ın söylediği gibi; Allah, Hz. Muhammed ve ehlinden kendisine daha değerli olan hiçbir şeyi yaratmadı.¹⁰ Peygamber'in torunları, *seyyidler*, hâlâ büyük saygı görmekten hoşlanmakta ve hâlâ dinde ve bazan toplumun sosyal hayatında (yalnızca *seyyid* aileler arasında evlenme vs.) bile mühim bir rol oynamaktadır.

Hz. Muhammed, mucizeler yaratmış olduğu iddiasını reddetmiştir. Onun yegane mucizesi, Kur'ân'da bildirildiği gibi, İlahî mesajın tebliği idi. Mamafih, çok geçmeden halk dindarlığı, genel düşüncede yerleşmiş olan halk şarkıları ve 'Peygamber Hikayeleri' arasından mucizeleri ona isnat etti ki, onlar neredeyse onun tarihi kişiliğini örttüler. Biz, Peygamber'in ilk biyografilerinde zaten böyle hikayeleri bulmaktayız. Daha sonra bunlara hayal ürünü şeyler katılarak genişletildi ve nihayet bunlar yaygın olarak okunan ibadet kitapları olarak biraraya getirildi. Daha da ileri gidilerek, Kıyamet gününde şefaatçi olarak Hz. Muhammed'in rolü, Kur'ân'dan çıkarılamamasına rağmen, müttakilerce detaylandırıldı. 'Aydın yarılması' (54. Kamer 1) gibi Kur'ânî âyetler, onun mucizevî güçlerine bağlandı ve zengin detaylar, basit işaretlere ilave edildi. Onun doğumuna ilişkin hikayeler özellikle hayalî yollarla genişletildi. Doğduğu evde semavî ışığın görünüşü gibi bu hikayelerdeki bazı temayüller, dünya dinlerinin öteki

* Allah'ın Salâtu kullarına rahmet etmesi, Meleklerin Salâtu istiğfâr dilemeleri, Mü'minlerin Salâtu ise dua anlamına gelmektedir (çev.).

9 *Yunus Emre Divanı*, editör Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul 1943).

10 Hallac'a ait literatür için bkz: A. Schimmel, *al-Halladsch, Märtyrer der Gottesliebe* (Cologne 1968).

kurucularının doğum menkıbeleriyle paralellikler arzemektedir. Bununla birlikte Hz. Muhammed'in nuru, Pere Nwya'nın gösterdiği gibi,¹¹ VIII. asırdan itibaren tasavvufi çevrelerde derin düşünmenin odağı oldu. XI veya XII. asırda sufiler, onun doğum gününü İslâmî yılın üçüncü kamerî ayı olan Rebiulevvel'in 12'sinde kutlamaya başladılar. 1929'da İkbâl, Güney Hindistan'daki Müslümanların birliğini kuvvetlendirmek için Hz. Peygamber'in doğum gününü kutlamanın öneminden bahsetti ve gerçekten, doğum günü, aşağı yukarı tüm İslâm dünyasında yoğun bir şekilde hâlâ kutlanmaktadır. Bu münasebetle her dilde dindar şairler tarafından binlerce ilâhî ve şarkı bestelendi. Bunların arasından biri özel şöhrete kavuştu, ki bu da 1410 civarında Bursalı Süleyman Çelebi tarafından yazılan Türkçe *Mevlid-i Şerif*'tir.¹² Şu anda bile bu mevlid, laikleştirilen Türkiye'de ölüm vb. yıldönümlerinde okunduğu kadar Peygamber'in doğum gününde de okunmaktadır. Onun sade Türkçe kelimeleri ve basit melodisi, insanı daima duygulandırır. Onun (en) güzel bölümü, muhtemelen, meşhur *Merhabâ* bölümüdür ki, tüm yaratıklar, atomlar ve yıldızlar, hayvanlar ve bitkiler, Peygamber nurunun doğduğu gecede ışık yaymaya başladığında şu ilahîyi söylerler.

Merhabâ, ey âli sultan merhabâ
Merhabâ, ey kân-ı irfân merhabâ
Merhabâ, ey sırr-ı Furkân merhabâ
Merhabâ, ey derde derman merhabâ
Merhabâ, ey mâh ü hurşid-i Hüda
Merhabâ, ey Hakdan olmayan cüdâ
Merhabâ, ey bülbül-ı bâğ-ı cemâl
Merhabâ, ey âşina-yi zü'l-Celâl
Merhabâ, ey çaresizler eşfeî
Merhabâ, ey âsi ümmet melceî
Merhabâ, ey cân-i bâkî merhabâ
Merhabâ, ey uşşâka sâkî merhabâ
Merhabâ, ey kurretü'l-ayn-i Halîl
Merhabâ, ey hâs-ı mabbûb-i Celîl
Merhabâ, ey rahmeten li'l-âlemîn
Merhabâ, sensin ey şefîu'l-müznibîn
Merhabâ, ey pâdişâb-ı dü cibân
Senin için oldu kevn ile mekân...

11 P. Nwya, *Exegèse coranique et language mystique* (Beyrut 1970).

12 *The Mevlid of Süleyman Çelebi* (1941) Lyman McCallum tarafından İngilizceye çevrilmiştir; Irmgard Engelke, *Süleyman Tschelbis Lobgedicht auf die Geburt des Propheten* (Halle 1925).

Hız Muhammed'e yapılan övgü, yani, doğumunda mahlukât tarafından okunan ilâhî, İslâmî şiirin her branşına yansıtılmıştır. Norman Ault'un *The Poets' Life of Christ*'ine paralel olarak *The Poets' Life of Mubammad*'e ait bir antoloji derlemek kolay olacaktı. Kendinde 'din belirtisi' gören (örneğin Kağânî, v. 1199) Türkçe ve Farsça dillerinin büyük ve küçük şairleri, onun şerefine duygusal ilâhîler (na't) yazdı; bunlar, Hinduların bile zaman zaman na't şiir sanatına iştirak ettikleri Urdu ve bölgesel dillerde aynısını yapan Hindistan şairleri tarafından örnek alındı.¹³ Arap şairleri, Hz. Peygamber'in görkemli cüppesi için kasideler hazırladılar. Bunların en meşhur olanı Bûsîrî (v. 1298)'nin *Bürde*'sidir, 'Kaside-i Bürde', Hz. Peygamber'in cüppesi vasıtasıyla şairin mucizevî bir şekilde ilham almasıyla ortaya çıkmış ve Swahili'de bile büyük bir ölçüde ibadete özgü şiire nüfuz ederek hemen hemen her İslâmî dile çevrilmiştir.¹⁴ 'Suad gitti' kelimeleriyle başlayan ve cüppesini, o zamana kadar günahkar olan kendisinin omuzlarına atan Hz. Peygamber'in affına mazhar olan yazarın bu nüfuzlu *kasidesi* Ka'b b. Zübeyr tarafından yazılan meşhur *Bürde* geleneğini oluşturur. (Peygamber'e övgüler söyleyen Sind'deki şairler, meslekî isimleri *bhan*'ı, yanlış ve hatalı etimolojiye rağmen, çekici bir (kelimeyle), bu şiirin, *bânat* ilk kelimesinden elde ederler). Anadolu ve Güney Afrika'da, Afgan dağlarında, Pencab ovalarında, Belucistan'ın sert kayalarında ve Bengal nehirlerinde (yaşayan) halk şairleri, onu, rahmet yağdıran bir bulut, nüfuzlu bir kral, bir kerwan önderi veya bir kayıkçı ve bir pilot şeklinde tanımlayarak, herbiri kendi geleneklerinin imajlarını kurtarma yolunda büyük lidere medhiyede bulundular.

17. sûrenin (İsrâ) ilk kelimelerinde zikredilen onun semaya çıkışı, *mi'rac*, şairlere ilham kaynağı olmuştur: E. Cerulli, *Il Libro della Scala* isimli detaylı çalışmasında ortaçağ Arap geleneğini takip etti.¹⁵ Hemen hemen Farsça'da veya ilişkisi olan dillerde hiçbir önemli destan, Hz. Muhammed'in semaların içinden geçerek (yaptığı) gece yolculuğunun şiirsel tasvirini içermez. Yaklaşık 1400 yıldan bu yana minyatür ressamı, Hz. Peygamber'in, mucizevî hayvan Burak'ın üzerindeki uçuşunu insan suretiyle betimlediler. Melekler bulutuyla etrafı çevrili olan Hz. Peygamber, Cebrâil'in bile huzura kabul edilmediği İlâhî Huzur'a hızla yükseldiği görülmektedir.¹⁶ 'Bir kişinin Bir'e yükselmesi', *vecd 'an*'ı

13 Birkaç Urduca eser bu konudan bahsetmektedir. Zira Sindhi'deki halk övgü şiiri Dr. N. A. Baloch denetimi altında the Sindhi Adabi Board Hyderabad tarafından birkaç cilt halinde yayımlanmıştır. Krş: A. Schimmel, 'Neue Veröffentlichungen zur Volkskunde von Sind', *Die Welt des İslâm*, NS IX 1964 içinde; ve aynı yazar, *Sindhi Literature* (Weisbaden 1975).

14 *La Bordab dı Cheikh al Bousiri*, René Basset tarafından yayımlanıp çevrilmiştir (Paris 1894). Swahili versiyonları için bkz: Jan Knappert, *Swabili Islamic Poetry*, 3 cilt (Leiden 1971).

15 E. Cerulli, *Il Libro Della Scala* (Vatican City 1949).

16 R. Ettinghausen, *Persian Ascension Miniatures of the Fourteenth Century* (Rome 1957, *Accademia dei Lincei*).

kalpte tahakkuk ettirilerek ve yaratılan zaman akımının dışına çıkarılarak *nunc aeternum* tecrübe edinildiği zaman, Peygamber'in 'Benim Allah'la beraber olduğum bir ân'ım var*...' ifadesinde beyan edildiği gibi, Sufiler, Hz. Peygamber'in mi'racını kendi mistik tecrübelerinin bir modeli olarak gördüler. Cennet'in bir yansıması olarak dünyevî bahçeleri tanıyan bu sûfiler arasında, vecd halinde semaların içinden yükselme esnasında yeryüzüne düşen Hz. Peygamber'in güzel kokulu terinin bir katresinin gül yetiştirdiği görüşünde oldukları için mutlu olanlar vardı.¹⁷

Elbette, bu mi'rac minyatürlerinde Hz. Peygamber, yüzü daima kapalı olarak resmedilmiştir. Sünnet, sadece Hz. Peygamber'in değil, diğer insanların da betimlenmesine müsaade etmemiştir. Onun dış görünüşünü tahayyül etmek (için), klasik Arapça metinlerde sunulduğu gibi, Müslümanlar, onun görüntülerini ve niteliklerini betimleyen *Hilye* (türü eserlere) bakabilirler. Tirmizî (v. 892), *Şemâil-i Mustafâ* isimli eserinde aşağıdaki söylemi Hz. Muhammed'e atfetmektedir:

Her kim ölümünden sonra *bilye*'mi görürse, sanki beni görmüş gibi olacaktır, ve kim beni arzu ederek onu görürse, Allah, Cehennem ateşinden onu koruyacaktır...¹⁸

Güzel bir şekilde yazılan ve çoğaltılan *bilyeler*, İstanbul ve başka yerlerdeki cami avlularında sufilere hâlâ satılıyor olması hayret vericidir. Hz. Muhammed'in, insanları seven ve koruyan olduğu düşüncesi, pek çok şarkıya -ninnilere bile- yansıtılmıştır ki, o şarkılarda Hz. Peygamber, hakkında hüztünlü pek çok menkıbe anlatılan torunları Hasan ve Hüseyin'le şefkatle oynar şekilde betimlenmiştir.

Hz. Peygamber nurla kaplandığı için, onun herhangi bir gölgesinin olmadığı söylenmektedir:

Senin bedenim tamamen nurdur ve yanağın Nur Suresi'dir

XVIII. asırda yaşayan Hindli bir mistik, *Ve'd-dubâ* veya *Ve's-şems* suresini Hz. Peygamber'in aydınlatan yüzü ve bedeni olarak anlayan İslâmî mistisizmdeki seleflerinin yolunu takip ederek (yukarıdaki) şarkıyı söyler. Bedeni aracılığıyla belli edilen nur kavramı, kuramsal olarak, *ismeünin*, (yani) ahlakî kusurlardan tamamen korunmuş olmasının haricî bir tasarımıdır. Aksi takdirde, o, günahsız

* Hadis'in tam metni şöyledir: "Benim Allah'la beraber olduğum bir ân'ım vardır ki, o ân'da hiç bir mukarreb melek ve nebî beni kuşatamaz". Bkz: Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut 1352, c. II, ss. 173-174. Hadis, Tirmizî'nin (*eş-Şemâilü'l-Mubammediyye*, Beyrut 1996, ss. 151-152) isimli eserinde yakın lafızlarla yer almaktadır (çev.).

17 A. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islâm* (Chapel Hill, NC, 1975).

18 Tor Andrae, *Die Person Mubammads in glauben und lebre seiner gemeinde* (Stockholm 1918).

olmamış olsaydı, müminler üzerinde ahlakî otoriteye nasıl sahip olacaktı? Bu görüşü XIX. asrın büyük Mısır ilahiyatçısı Bacûrî 'O günahsız olmasaydı, inanana-lara bir sorumluluk olması için Allah ona günah işlettirirdi!' şeklinde izah etmiştir.¹⁹ Bununla birlikte problem, 93. Duhâ 7. âyetindeki 'Seni, yolunu şaşırmuş olarak bulmadı mı?' ifadesinin nasıl izah edileceği idi. Fakat daha sonra 'göğsün açılması' (94. İnşirâh 1) hakkındaki mütalaa, onun arınmışlığına ve İlahî seçimine bir işaret olarak alınabilirdi.

Tor Andrae, *Die person muhammads in glaube und lebre seiner gemeinde* (Stockholm, 1918) isimli mükemmel çalışmasında Hz. Peygamber'e saygının mistiksel deyimle nasıl en üstün formlarına ulaştığını gösterdi. Pek çok hadîs, onun varlık öncesinin, Allah'a yakınlığını anlatır ve onun yaratılışının bir gayesi ve sonu olduğunu haber verir. *Levlâke* ('Sen olmasaydın kainatı yaratmazdım') *hadis-i kudsi** (Kur'ân dışındaki İlahî kelime), mistik dindarlığın mihver-lerinden biridir. Diğer bir *hadis-i kudsi*, Müslüman Doğu'nun XII. asırdaki halk literatürünü standart bir motif olarak biçimlendirir: 'Ben, mim'siz Ahmed'im, *Abad*'im yani, Bir'im'. Sayısal değeri 40 olan *mim* harfi, insanlık, tecrübe, büyük sıkıntı ve ölümlülüğün harfidir, fakat aynı zamanda, Rabb'a giden yolda gitmek zorunda olan kişinin, yalnızca Bir Tek, *Abad* kalıncaya kadar, içinden geçtiği 40 dereceyi gösterir. Hz. Peygamber'in pek çok ismi, nerdeyse kabbalistik spekülasyonların bir objesi oldu, bu yüzden Türkiye'deki Bektâşî tarikatı, *m* harfinde tanımlandığı gibi, Hz. Muhammed'in Nuru'yla ilgili bir *mim duası* biliyor.²⁰

Adın güzel, kendin güzel Muhammed!

Bu, İslâmî halk şiirinin her tarafında devam eden bir nağmedir. Hz. Muhammed'in ismine duyulan hürmet ve beklenen *bereket*, Türkleri, Hz. Peygamber kastedildiğinde, *Hz. Muhammed* yerine sadece *mbmd* şeklindeki sessiz harf iskeletinin seslendirilmesinin pratik çözümüne sevk ederek başka türlü telaffuz edilmiştir: *Mehmed*. Bu yöntemle bir kişi, haddinden fazla kelime kullanmakla Hz. Peygamber'in ismini kirletmeksizin Hz. Peygamber'in ismindeki berekete katılmayı ümit eder.²¹

İslâmî sufiliğin bir yönü daima akıldan tutulmalıdır. Hz. Peygamber'in mistik saygısı ne kadar yükseğe ulaşırsa ulaşınsın, o, daima Allah'ın kulu *'abdubu*, olarak

19 Karş: Max Horten, *Die Religiöse Gedankenwelt der Gebildeten im heutigen Islâm* (Halle 1916).

* Kutsî hadis olarak bilinen bu sözün hadis olmayıp, ancak manasının doğru bir söz olduğu ifade edilmektedir. Bkz: Aclûnî, *Keşî'î'l-Hafâ*, c. II, ss. 164 (çev.).

20 John K. Birge, *The Bektasbi Order of Dervishes* (rep. London 1964).

21 August Fischer, 'Vergöttlichung und Tabuisierung der Namen Muhammads', R. Hartmann ve H. Scheel, *Beiträge zur Arabistik, Semitistik und Islamkunde* içinde (Berlin 1944).

dikkate alındı ve gerçek rolde (kul olarak) bile saygı duyuldu. Zira, 17. Surenin (İsrâ) ilk cümlesi şöyle der: 'Kulunu gecenin bir anında yürüten Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir'. Bu ifade, onun en yüce tecrübesi, yani Allah'ın huzuruna vasitasız yükselişi (mi'râc) esnasında, Hz. Peygamber'in bu terimle isimlendirilmesinden bu yana insan için O'nun kulundan daha büyük bir makamın olamayacağı sonucuna inananları sevk etmiştir. Bunun anlamı şudur: en mükemmel kişi, aynı zamanda, Allah'ın en mükemmel kulusdur. Cavidnâme'de (1932) Muhammed İkbal, bu gerçeğin şairsel bir betimlemesini yapar. O, Hz. Muhammed'in anısına ilişkin ilk etkili ilâhîlerin bir kısmının yazarı olan Bağdat'ın şehit mutasavvıfı Hallac'ın (v. 922) ağzıyla şöyle der:

*'Abdubu', senin idrakinden daha yüksektir,
Çünkü o, hem insan hem de cevherdir.
Onun cevberi ne Araplar ne Farisilerdendir,
O bir insandır, hem de Adem'den öncedir.
'Abdubu', kaderlere suret verendir,
Onun içinde harabeler onarılır.
'Abdubu', hem can verir hem can alır,
'Abdubu', hem şisedir hem de sert taş.
'Kul', başkadır ve 'Allah'ın kulu' (abdubu) ise başkadır,
Biz hepimiz bekliyoruz, o beklenendir.
'Abdubu', başlangıcı ve sonu olmayandır,
'Abdubu'da onun sabah ve akşamı nerede?
Hiç kimse 'Abdubu' sırrından haberdar değildir.
'Abdubu', 'ilâ ilâbe'nin sırrından başka birşey değildir.'²²*

Peygamber Hz. Muhammed hakkında dokunulan mistik saygı perdeleri ve sayısız menkıbe, milyonlarca Müslümanın dinî hayatına oldukça etki etti. Bununla birlikte, aynı zamanda, inananların gözlerini tarihî hakikatten perdeledi ve 'binlerce yıl önce' yaşayan ve tebliğ eden tarihsel Muhammed hakkında çok daha fazlası bilinmedi. Bu sıcak derin ve köklü saygının neticelerinden biri de, en son ve en mükemmel Hz. Peygamber'in kişiliğine yönelik dışarıdan gelen hücumlara karşı Müslümanların aşırı tepki göstermeleridir. Zengin ve fakir, bilenler ve bilmeyenler Hz. Peygamber sevgisinde birleşmiş ve onun varlığı sürekli bir bereket olarak yaşanmıştır.

Modern öncesi ve modern İslâm'daki ilk hareketlerde ortaya çıkan yabancı

²² *Javidname* (Lahore 1932); *Javidname* (London 1966) A. J. Arberry tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir; Shaikh Mahmud Ahmad (Lahore 1961: *Pilgrimage of Eternity*); *Buch der Ewigkeit* (Munich 1957) A. Schimmel tarafından Almanca'ya çevrilmiştir. Kezâ bkz: A. Schimmel, *Gabriel's Wing. A Study into the religious ideas of Sir Muhammad Iqbal* (Leiden 1963).

etkilere karşı savunmanın Hz. Muhammed'in şahsında odaklaşması Müslümanların tipik tutumları olarak görünmektedir. *Fenâ fi'r-rasûl*, 'Peygamber'de yok olma' ve *hakikat-ı Muhammediyye* ile bir olma, ilk örnek Hz. Muhammed mertebesi, klasik sonrası dönemde Müslümanlarca iyi bir şekilde bilindi ve mutasavvıfların doğru hedefi olarak pek çok yöntem içinde sayıldı. Fakat, XVII. asrın sonu ile XVIII. asrın başında Hz. Muhammed, beklenmedik problemlerle karşı karşıya kalan Müslümanlara kimlik verebilen bir güç olarak yeniden dikkate alındı. Bu yaklaşım, özellikle Müslüman Hindistan'da daha da aşikârdır. Mughal Hindistan'da, bilhassa imparator Ekber (1556-1605)'in koruması altındaki bazı mistik çevreler, en çok, Kelime-i Tevhid'in ilk yansıması, yani 'Allah'tan başka ilâh yoktur' kısmını vurgulamışlardı ve bunu, bütün büyük dinî sistemlerin mistik bir kimliğe teşebbüsleri için bir temel olarak kullanmışlardı. İslâm ve Hinduizm arasındaki sınırları bulanıklaştırma eğiliminde olan bu teşebbüsler, İslâm'ın özel karakterini tehlikeye attı. Fakat Kelime-i Tevhid'in ikinci yarısı, yani, 'Muhammed Allah'ın elçisidir' ifadesi, Hz. Muhammed ile diğer dinlerce getirilen vahyin arasını ayırt etmekle hakikî bir sistem olarak tarihî İslâm'ı tesis etti.

W. Cantwell Smith'in bir defasında hem Allah'ın aktivitesine ve hem de Hz. Muhammed'in fonksiyonuna işaret ederek açıkladığı gibi, Müslümanlar, bu reçetenin, farklı, düzenlenmiş bir din ve bir yaşam biçimi olarak İslâm'ın sırrı olduğunu çok erken bir tarihte anladılar. Sünnî çevreler, Kelime-i Tevhid'in ikinci yansımasının açıklanmasının önemini daima farkında idiler. Ancak son zamanlarda Orta Asya'dan tanıtılan Nakşibendî tarikatının liderlerince bunun önemine Hindistan'da, XVII. asrın başlarında dikkat çekildi. Bu tarikatın daha sonraki sözcüsü Ahmed Serhendî (v. 1624), reform teşebbüslerinde ilginç semboller kullansa da, Hz. Muhammed'in öğretilerinin yeniden hayat bulmasına daha büyük bir önem verdi.²³ XVIII. asırda Nakşibendiyye'nin fundamentalist bir kolu, kendi kendini açıkça *tarikât-ı Muhammediyye* (the Muhammadan Path) olarak isimlendiren ilk grup idi. Delhi'de 1734 civarında Nâsir Muhammed Andalib tarafından kurulan bu hareket, yazılarının çoğunu Tarikat-ı Muhammediyye'nin daha çok sistematik izahına tahsis eden büyük mistik Urdu şairi olan oğlu Hoca Mîr Dard (1721-1785) tarafından devam ettirildi.²⁴ Bu *tarikât*'ın siyâsî nüfûzu, Hindistan Müslümanlarının İngiliz karşıtı mücadeleleri boyunca XIX. asrın başında arttı ki, onların gelişen nüfûzu sadece siyâsî alanda değil, aynı zamanda

23 Yohanan Friedmann, *Shaykh Ahmad Sirhindi: An Outline of his Thought and a Study of his Image in the Eyes of Posterity* (Montreal 1971).

24 Krş. A. Schimmel, *Memorial Volume S. F. G. Brandon*, editör Eric J. Sharpe ve John R. Hinnels (Manchester 1973) içinde 'A Sincere Muhammadan's' Way to Salvation'; ve aynı yazarın, *Pain and Grace* (Leiden 1976), Birinci bölüm.

Hindistan'da kültürel alanlarda da etkili oldu. Delhi'nin büyük ilâhiyatçısı Şah Veliyyullah'ın (v. 1762) torunlarınca desteklenen Seyyid Ahmed of Ray Bareilly, *tarîkât-ı Mubammediyye*'yi, kuzey batı Hindistan'daki güçlü Sih yönetimine karşı kahraman dövüşçülerden oluşan bir kadro haline getirdi. Onlar askeri başarısızlığa mahkum edildiler, fakat, hareket, dini-siyasî bir tavır olarak devam etti ve XIX. asırda Hindistan'ın her yerinde Müslüman aktivitelerini biçimlendirmede tamamen etkili idi.

Hemen hemen aynı dönemlerde Kuzey Afrika'da gelişen Senûsiyye tarîkâtının kendisine *tarîkât-ı Mubammediyye* ismini vermesi de bir rastlantı değildir. Hindistan Müslümanlarının İngiliz ve müttefikleriyle mücadele ettiği gibi, Senûsiler de Fransız ve İtalyanların Kuzey ve Kuzey Batı Afrika'yı sömürgeleştirme çabalarına karşı mücadele ettiler. Kafirlerle karşı mücadelecî, ordusunun mükemmel komutanı, geçici bir yenilgiden sonra bile zafer kazanan ve mistik bir nurla kuşatılan zeki bir siyasî lider olarak bütün bu yönleriyle Hz. Peygamber, hergün daha etkili gelişen Batı nüfûzunun ağundan Müslümanları kurtarmayı arayan bu grupların ideali oldu.

Biz, müslümanların oniki asırdan daha fazla zamandan beri kendisine sevgi ve sadakatle bağlandıkları Allah'ın elçisi ve dinlerinin önderi hakkında Hıristiyan oryantalist ve misyonerlerin, tenkitçi ve değer düşürücü söylemlerine karşı Müslümanların nefret duyduklarını pekala tahayyül edebiliriz. İskoçyalı oryantalist W. Muir tarafından yazılan Hz. Muhammed'in biyografisi veya Aloys Sprenger'in *Life of Mubammad*²⁵ gibi kitaplar -ki her ikisi de XIX. asrın ortalarında basıldı-, Müslümanları geleneklerine ve böyle yayımlanmış eserlerce güya tehlikeye atılmış olan Hz. Peygamber'in yüce pozisyonuna karşı tavırlarını yeniden düşünmeye sevketti. *Six Lectures on the Reconstruction of the Religious Thought of Islam*'da Muhammed İkbâl 1928'de, Hz. Peygamber'in bir ruh hastası (psikopat) olduğuna dair Sprenger'in mütalâasına ilişkin şunları yazdı:

Pekâlâ, eğer bir psikopat, insanlık tarihine yeni bir yön verme kabiliyetini taşıyorsa, o halde, kölelerini, insan topluluklarının gıpta edilir liderleri haline getiren ve insan soyunun davranışına ilham kaynağı olmuş ve hayat yoluna şekil vermiş olan esas tecrübe ve politikasını araştırıp bulmak en büyük psikolojik önem taşıyan noktadır. İslâm Peygamberi'nin başlattığı hareketten kaynaklanan çeşitli faaliyetlere bakılacak olursa, bunlar, onun manevî gerilimi ve bundan doğan davranışın sadece zihninde oluşan bir fantezinin yansıması olamaz. Bunu ancak yeni coşku ve heyecan, yeni teşkilatlar ve yeni hareket noktalarını doğuracak yeteneğe sahip olan objektif bir duruma cevap şeklinde anlamak

25 Aloys Sprenger, *The Life of Mubammad* (Allahabad 1851 genişletilmiş baskı); *Das Leben und die Lehre des Mohamammad*, 3 cilt (Berlin 1861-65); kezâ krş: W. Muir, *The Life of Mabomet and History of Islam*, 4 cilt (London 1856-61).

mümkündür. Meseleye antropolojik açıdan bakacak olursak, bir psikopatın, insanlığın sosyo-ekonomik organizasyonunda önemli bir faktör olduğu görülür.

Tarihsel Peygamber'e yeniden dönmekle başarılan İslam'ın öz kimliği sürecindeki kararlı kitaplardan birisi, Hintli şii yazar Seyid Ömer Ali'nin, ilk kez 1892'de basılan ve o zamandan beri pek çok baskısı yapılan *The Spirit of Islam* veya *Life of Muhammad* adlı çalışmasıdır. Ömer Ali, sadık bir Müslümanın Hz. Peygamber'e baktığı gibi, tarihsel Muhammed'i göstererek (kendinden yaşça büyük olan vatandaşı Sir Seyyid Ahmed Han'ın yayımlanmış pekçok eserinde yaptığı gibi) İslâm'ın sadece insanlığın ilerlemesiyle bağdaştığını değil, hatta aynı zamanda, bu dinin, ilerleme için gerekli olan unsurları kapsadığının resmini vererek ispatlamaya çalıştı. İnsanlığın ilerlemesi ve tüm sosyal meziyetlerin gelişmesi Hz. Peygamber'de müşahhaslaştırılmıştır ve onun yararlı meziyetlerini taklit etmek her Müslümana düşen bir görevdir. Onun görünen davranış tarzının bütün teferruatını sadece kopya etmekten çok muhtemelen bu taklit, Müslümanın bizzat görevidir. Hz. Peygamber'i mümtaz kılan faziletler, bir Müslümanın karakterini şekillendirmede etkili olan en güçlü unsurlardır. Onlar (bu unsurlar), küfre karşı başarılı bir şekilde mücadele etmekte ve Allah'ın verdiği hakka uygun bir yaşama götürmede ihtiyaç duyduğu herşeyi ona emreder, böylece, Allah'ın, yaratıkları için planladığı ilerlemeyi başarır.

Ömer Ali'nin başarısından sonra, Hz. Muhammed hakkında yayımlanan eserlerin sayısı beklenmedik düzeylere ulaştı. Son 60 yıl boyunca Hz. Peygamber'in hayatı hakkında yazılan kitaplar, 1900'den önce yazılanlardan daha çoktur. Hindistan'da Mevlana Şibli Nu'manî (v. 1914) ilk biyografisini Urduca olarak yazdı. Altı cilt olan bu çalışma, muteber Arapça kaynaklardan yapılan bir inceleme üzerine temellendirildi. 'Sevgili Peygamber'e ilişkin bu çalışma, Hindistan'ın bölgesel dillerinde gittikçe popüler oldu.

Sindhi dilinde Hz. Muhammed'in biyografisi, ilk tarihî girişim olarak 1911'de Hintli L. Jagtiani tarafından yazıldı. Çünkü, Müslüman öğrencilerinin, Allah Elçisi hakkında mitolojik ve mistik düşüncelerin belirsizliği içinde hala yaşıyor olmalarından endişeli idi. O, gerçekten, Hz. Peygamber'e ait elde mevcut İran ve Avrupa kaynaklı olarak yayımlanmış eserlerden hareketle, Hz. Peygamber'in dikkate değer bir objektif resmini (biyografisini) teklif etti. Sünnî Sindhi alim Hakîm Feth Muhammed Sehvânî tarafından yazılan Hz. Muhammed'in biyografisi üç yıl sonra yayımlandı ve birkaç kez basıldı. Hakîm Sehvânî Sind'deki meslektaşlarının, enerjilerini, Hz. Peygamber'in hayatına dair çalışmaya ayırmayarak, kabiliyet ve zamanlarını anlamsız roman ve kısa hikayeler yazarak boşa harcayıp geçirmelerine üzüldü.

Batılı oryantalistlerin çalışmalarının genel eleştirisine en çok 1850'den sonra Orta Doğu ve Müslüman Hindistan'da basılan kitaplarda rastlanır. Fakat, bir

esere her zaman heyecanla referans verilir: Carlyle'nin *On Heroes and Hero Worship* adlı eseri. Bu eserin az sayıdaki ateşli hayranları, gerçekten, Hz. Muhammed üzerine yapılan bütün denemeleri okudu. Fakat, Carlyle'ninki en azından Hz. Peygamber'i değerlendirmesi kısmen müsbet görülmeğe devam etmekte ve hala kaynak olarak gösterilmektedir. Ne yazık ki, Alman literatürü aslında İslâm ülkelerinde bilinmemekteydi. Bu sebeple, müdafiler (Peygamberi sevenler), Batı şiiirinde belki de Hz. Peygamber'in mesajına en güzel ve 'İslâmî' yaklaşımı içeren Goethe'nin *West Östlicher Divan*'ını gözden kaçırdılar. Nitekim, tipik bir parça bunu göstermektedir:

*Böylece Hz. Muhammed'in takip ettiği yolun bak yol olduğu gözükmekte
Sadece Tevhid kavramıyla o bu dünyayı fethetti.*

'Mahomets Gesang'da ifade edildiği gibi, daha önce İkbâl, Goethe'nin Hz. Peygamber'e dair kinayeli mısrasını Farsçasına aldı: *Peyâm-ı Maşriq* (1924) olarak isimlendirilen şiir koleksiyonundaki 'The River' şiirinde, Rumî gibi, Müslüman mistiklerin şiirinde de bulunabilen, her şeyi taşıyan ve daha sonra Allah'ın deryasına geri dönen bir nehri, Hz. Muhammed imajı için, İslâmî gelenekteki kaynaklarına böylece, tekrar taşınan hayat nehri anlamında kullanır.²⁶

Hindistan Müslümanları, Alman literatür ve alimlerinin bazı çalışmalarında gösterilen Hz. Muhammed'in görünümünü ve tamamen faydasız aydınlanma süreci ve sonrasında Fransızca kitaplarda bulunan Hz. Peygamber'e ilişkin sık sık olumlu tenkitleri genel olarak dikkate almazlardı. Bu yayınlar, aynı zamanda, Fransız sömürgeci imparatorluğunda veya Fransız kültür hakimiyetinin altındaki alanlarda büyük bir ölçüde bilinmiyordu.

XIX-XX. yüzyılın başında, profesyonelce okul yöneticisi iddiasıyla Abdülmacîd Kuraşî, tarihsel Muhammed'in hayatı (sîret = biyografi) hakkında Müslümanları bilgilendirme gayesiyle Hindistan'da Sîret hareketini kurdu. Arap modernist yazarların bazı çalışmaları Urduçaya tercüme edildi ve Hz. Peygamber hakkında kitaplar ve risaleler büyük ölçüde yaygınlaştırıldı. Pakistan'da eğitim ve dinî literatürün en aktif yayıncılarından biri olan Şeyh Muhammed Eşref tarafından neşredilen yayınların listesine göz atmak, 'Hz. Muhammed'in Hayatı ve Mesajı' hakkında İngilizce olarak kaç kitabın basıldığına dair okuyucuya bir fikir vermesi için yeterlidir ve listeye birkaç düzine Urduca kitap ve makale ilave etmek kolay olacaktır.

Muhammed İkbâl, Sîret hareketiyle belirli bir boyuta kadar ilgileniyordu. Bu hareketin kurucusunun çalışmasını mektuplarıyla teşvik etti. İkbâl'in Hz.

²⁶ *Peyâm-ı Maşriq* (Lahore 1924), *Botschaft des Ostens* (Weisbaden 1963) Almanca şiir A. Schimmel tarafından çevrilmiştir,

Peygamber sevgisi, 1903 ve 1938 yılları arasındaki manzum çalışmalarının tamamında aşikârdır. O, modernizm ile mistik gelenekleri başarılı bir şekilde harmanlayarak, sevgili Peygamber'in harikulade işlerini metheder: o, Hint-Pakistan Yarımadası'nda Hz. Peygamber saygısının usta bir yorumcusudur. *Rumûz-i bekbûdî*'de ('Diğergamlığın Gizemleri', 1917) o, şu ilahîyi söyler:

*Peygamberlikten dolayı dünyada bizim temelimiz var,
Peygamberlikten dolayı dinimizin ibadeti var,
Peygamberlikten dolayı bizim yüzbinlercemiz bir olmuştur,
Parça parçadan ayrılamaz.
Peygamberlikten dolayı hepimiz aynı melodiye sahibiz,
Aynı nefes, aynı gaye...*

Hz. Muhammed, 'Peygamberlerin mührü' olduğu gibi, Müslümanlar da 'ümmetlerin mührü' olmalı ve onun 'alemlere rahmet' olarak gönderilmesi gibi, Müslümanlar da tüm dünyaya rahmet olmalıdır.

İkbal, W. Cantwell Smith'in Hz. Muhammed'in yüce önemi hakkında yazdığı ifadelere güvenir. Çünkü İkbal, 1932'de *Câvidnâme*'sinde müttakî bir Müslümanın tavrını iddialı bir şekilde şöyle özetlemişti: 'Allah'ı inkar edebilirsiniz, fakat Hz. Peygamber'i asla inkar edemezsiniz!'

Son XIX-XX. yüzyılın trajik olaylarından biri, şu tablonun parçasıdır: 16 ve 19 yaşlarında iki Müslüman genç, *Rangela rasûl* ('The Pleasure-loving Prophet') isimli bir kitabın Hintli yazarını öldürdüler. Onlar ölüme mahkum edildi, fakat, Begum Shayesta İkrāmullah'ın otobiyografisinde anlattığı gibi, onların bu eylemi sayısız Müslümanın hayır duasına sebep oldu.²⁷ Kitabın kendisine gelince, son zamanlarda J. H. Thursby'in Hint-Müslüman ilişkilerine dair kitabında gösterdiği gibi, yüzeysel bir şekilde Müslüman olmuş ailelerden din değiştirenleri tekrar Hinduizme kazandırmak için o yıllarda Arya Samaj tarafından yayınlanan Hz. Muhammed karşıtı başlıca yayınlardan sadece biriydi.²⁸

Henüz 1905 yılında Hz. Peygamber'in mucizeleri hakkında konuşan Şeyh Kıdvaî, halk kitlelerinin inanmaya meyilli olduğu en büyük mucizesinin, ayın yarılması, hurma ağacının inlemesi veya koyunların konuşması olmadığını, asıl mucizesinin, Arapların sosyal, ruhsal, ahlakî ve dinî yönden değişimi olduğunu ifade etmişti.²⁹ Bu tutum, daha sonraki onlu yıllarda Müslüman savunmacı literatürünün eksenini oluşturmuştu. Hz. Muhammed'in en büyük mucizesi, bir insan olarak, onun fevkalade böyle bir mükemmeliyete erişmesi değil miydi? Onun kişiliği ve kişisel başarıları modernist Müslüman teolojisi için gittikçe önemli bir

27 Begum Shayesteh İkrāmullah, *From Purdah to Parliament* (London 1963).

28 G. H. Thursby, *Hindu-Muslim Relations in British India* (Leiden 1975).

29 Shaikh M. H. Kidwai, *The Miracle of Mubammad* (London 1906).

odak noktası oldu. Onun örnek alınacak vasıfları, bazen, hikayemsi tarzda canlı olarak tasvir edilmiş, bazen de, ibadetle ilgili literatürdeki girişlerde olduğu gibi sade bir şekilde birer birer sayılmıştır. Bu durum, eskiden en çok şiirde olmuş iken, Hz. Peygamber, şimdi, her olumlu ve güzel şeyin modeli olarak nesirde de görünmektedir; o, iyilik, cömertlik, kibarlık, arkadaşlık, saflık ve sabrın mükemmel örneğidir. Pekçok halk şiirinde oldukça çekici bir şekilde betimlenen onun çocuk sevgisi vurgulanır. Çünkü:

Hayatının temel ilkesi ne idi? Sevgiden başka bir şey değildi: Allah sevgisi; insanlık sevgisi!... Çocuk sevgisi; incitmeden cinsel ilişki sevgisi, kadın sevgisi; dost sevgisi, düşman sevgisi... (Sarwar, W. C. Smith tarafından aktarıldı).

Gelişen milliyetçi harekete karşı mücadele eden bu yazarlar, Hz. Muhammed'de milliyetçilik karşıtı bir model gördüler. Nitekim İkbâl, Avrupa milliyetçilik akımlarının hâlâ olumsuz etkisi altında olduğuna 1910'da *Stray Reflections*'da dikkat çekti:

İslâm, putperestliğe karşı bir protesto olarak ortaya çıktı. Ve yurt sevgisi olan şey, aslında putperestliğin gizli bir şekli, maddî bir nesneyi tanrılaştırma... İslâm tarafından yıkılan ilkeler, siyasî bir toplum yapısının gerçek ilkeleri yapılamazdı. Hz. Peygamber'in, doğum yeri olmayan bir yerde başarıya ulaşip ve aynı yerde ölmüş olması gerçeği, muhtemelen aynı etkiye mistik bir imadır.³⁰

Henüz XX. yüzyılın başlarında yazılan kitaplarda Hz. Peygamber, ılımlı, sabırlı ve çalışkan olarak betimlenir. W. Cantwell Smith, bu niteliklerinden, onun, orta sınıfın ideal tiplerini kuşatmayı hedeflediği sonucunu çıkardı. Bu Kanadalı bilim adamı, Hz. Muhammed'in şahsını tipik liberal bir tutum olarak çok ilginç bir şekilde yorumlar ve her ne kadar 'Life of Muhammad' literatürü, onun imajının misyoner çarpıtma olduğu hissine karşı bir protestodan kaynaklansa da, bu literatürün Hıristiyan temayüllerle paralel olduğu inkar edilemez. Çünkü, liberal Hıristiyanlıkta Hz. İsa'nın (*Leben-Jesu-Forschung*) hayatının incelenmesi, mistik Hıristiyanoloji'yi yenileme çabasıdır. Cantwell Smith'in iddia ettiği gibi, bu doğru olabilir. Böylece, bazı modern Müslümanlar, onun hakkında dogmatik ifadeler veya mistik spekülasyonlardan çok, bir şahıs olarak Hz. Muhammed'e giden bir yolu daha kolay bulabilirlerdi.

Çok modern, çok zeki ya da *sünnet* veya Kur'an'a bile sarılamayacak kadar meşgul, kendilerini Allah'a veya topluma adayamayacak kadar ilgisiz olan bu kişiler, büyük duygusal ve dinî doyumunu 'Peygamber sevgi'sinden elde edebilirler.

Hz. Muhammed'in kişiliği ile ilgili olarak bu yenilikten, geleneğe karşı yeni bir yaklaşım tarzı meydana çıktı. Müslüman geleneğinde, en küçük detayda saklı gerçekleri takip etmek, Hz. Muhammed'in, bir problemin şu veya bu şekilde

30 Iqbal, *Stray Reflections*, editör, Dr. Javid Iqbal (Lahore 1961).

kesin çözümüne ulaştırabileceği yaklaşımını tanımaktan daha az önemli olduğu görüldü. Bu yaklaşım tarzı, Müslümanları, modern zamanların hararetili meselelerine çözüm üretmede dinlerinin kurucusunun yaklaşımına daha rahat bir şekilde bakmalarını sağladı.

Hz. Peygamber sevgisi, sadece sayısız kitaplarda, nasihatlerde ve Müslüman Hindistan şairlerinde gösterilmedi. Benzer tezahürler, Arapça konuşulan dünyada ve 1950'den sonra Türkiye'de -ki buralarda halkın Hz. Peygamber saygısına, ne yaşamdaki dış değişiklikler, ne de Atatürk tarafından meydana getirilen laisizm engel oldu- ortaya çıktı. Mısır'da modernist ilahiyatçılar, peygamberliğin yeni bir yorumu için elbette bir metot geliştirmişlerdi. Fakat, Arap bilim adamlarının en önemli çalışmaları, ilk kez 1930 ve 1940'da basıldı. İslâm'ın yılmaz savunucusu Ahmed Emin (v. 1954), 1937 ve 1950 yılları arasında, Hz. Muhammed'i sadece sosyal bir reformcu olarak değil, aynı zamanda onun mükemmel bir Sufi ve bundan dolayı da insanlığın timsali olarak betimlendiğini gösteren birkaç makale yazdı. 1938'de Mısırlı diplomat Abdurrahman Azzam, Hz. Peygamber'in mucizevî nitelikleri hakkında bir kitap yayımladı. Özellikle, çağdaş yorumun önemli bir örneği, Abbas Mahmud el Akkad'ın 1942'de yazılmış *'Abqariyyat Muhammad*, "The Genius of Muhammad" adlı eseridir. Bu kitapta Akkad, *ismet* sıfatı, ahlakî kusurların yaratılışın özgürlüğü olarak tanımlanan Hz. Peygamber'in zekice olan başarılarını şöyle izah eder:

O, inancını kaybetmiş olan bir dünyaya girdi ve dolayısıyla iç barış ve dış düzen sırrını kaybetmişti. Yani, İslâm'ın liberal sesini beklemekte olan bir dünyaya girdi. Hz. Muhammed, faziletlerin, yani hem tebliğci hem de asker timsali idi. O etkili ve güzel hitabete, ikna edici güce, etkili bir vaiz, kahraman ve başarılı bir savaşçı özelliğe sahipti. O, istidadındaki ve karakterindeki mükemmelliğiyle kendi zamanına hakim olduğu gibi, aynı şekilde daha sonraki tarihe de egemen oldu. O zamanda vuku bulan hiçbir olay, Hz. Muhammed'siz olarak meydana gelen bir olay gibi değildi. O'ndan önceki ve ondan sonraki tarih tamamen farklıdır.

Mısır senatosunun ilk başkanı ve Arap Müslümanları arasında Hz. Peygamber'in biyografi yazarlarını en çok bilenlerden biri olan Muhammed Hüseyin Heykel'in tarzı da buna yakındır:

Hz. Peygamber, hayatın, kardeşlik ve sevgiden meydana geldiği yerde insanlığı, ruhun en yüksek noktalarına getirebilen bir güce ve dünyada mevcut olan herşeyi bilme tutkusuna sahipti.³¹

Hz. Peygamber'in ruhî ve aklî tecrübelerini analizinde psikolojik metotları başka türlü kullanan Heykel, Hz. Muhammed'i, İlahî sevginin kendisi veya Hz.

31 Muhammad H. Haikal, *Hayât Muhammad* (Kahire 1963).

Adem'den miras kalan temel insan vasfını yaşamında mükemmelleştiren biri olarak gören bu şairleri sevgi/aşk kapsamına alır. (Nitekim bu, mistik yorumun sözcüsü olan Celaleddin Rûmî (v.1273) tarafından *Mesnevî*'sinde ifade edilmiştir. c. I, 1066.) Birkaç yıl önce, bir Hindistanlı Müslüman bilim adamı, *na't* şiiriyle, yani Hz. Peygamber'in anısına yazılan methiye ile ilgili bir makalede şunu yazdı:³²

Na't şiirinde belirlendiği gibi, Hz. Peygamber'in karakteri, teslimiyetin ideal bir örneği ve Allah'ın iradesine uymayı dünyaya sunar.

Na't şiirinin çoğu, manevî, ahlakî ve kişinin ferdî ve toplumsal eğitimi ile doğrudan alakalı olan sosyal değerleri içerir.

II. Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği kaos ve huzursuzluk, doğal olarak yeni bir dünya düzeninin kurulmasını zorunlu hale getirdi. Bu, görünüşe bakılırsa, birarada varoluş için geniş bir ölçü üzerine yapılan eforlara yansıtılmaktadır. Başarılı yeni bir düzenin ilk şartı, kalp değişikliğidir. Na't, ırkî, coğrafi ve sınıf engellerinin kırılmasını hedefleyen bir kişiliği inşa etmede önemli rol oynayan bir edebiyat dalıdır. Bununla birlikte, bu son cümle, farklı sonuçlara götürebilir. 1954'de devrim sonrası ilk Mısır kabinesinin bakanı olan Fethi Rıdvan, Hz. Muhammed'i 'en büyük devrimci' olarak tanımladı ve on yıl sonra Mısır'ın başkanı Nasır, Hz. Peygamber'i 'sosyalizmin lideri' olarak niteledi. Bu tür düşünceler, Hz. Peygamber hakkında yapılan bazı ilk çalışmalardan kolaylıkla çıkartılabilir. 1935'de Hindistan'da zaman zaman İkbâl'in etkisi altında kalarak yazan ve Hz. Peygamber'i, oldukça liberal bir damarda yorumlayan F. K. Durrani, onu yeni çağın kurucusu, sömürgeciliği ve köleliği yıkararak özgürlüğü ilan etmiş muhteşem bir lider olarak betimledi.³³ Modern zamanlarda Hz. Peygamber'in bu şekilde değerlendirilmesi, 'onun biricik ahlakı'dır ki, Hıristiyanlığın, ruhî ve dünyevî alanların arasını ayırdığı gibi, vücudun herhangi bir şekilde ayırma tabi tutulmasına müsaade etmez. Aynı zamanda, onun yoksulluğa karşı daima mücadelesi olmuştur. Profesör M. Hamidullah (ki onun iki cilt olan kitabı *Le Prophète de l'Islam*, batı ilmini ve geleneksel öğretiyi derin bir Hz. Peygamber sevgisiyle bağlayan Kur'ân ve geleneğe titiz bir şekilde bağlanan bir Müslümanın düşüncesine belki de en iyi bir giriştir) gibi, pekçok sünî Müslüman bile, bu probleme bir makale tahsis etti: 'Ce que pensait Lenine de Muhammad' (What Lenin thought of Muhammad) adlı Lenin'in eserinden bazı uygun iktibaslarla bulunarak sözeder.³⁴ İslamî sosyalizmin çeşitli türlerini yorumlayan problem, bu iskeletin içinden gelmektedir.

32 Ghulam Dastagir Rasheed, 'The Development of Na'tia Poetry in Persian Literature' (Haydarabad, Dekkan 1965) *Islamic Culture* içinde.

33 F. K. Khan Durrani, *The Great Prophet* (Lahore 1931 ve sonrası).

34 Muhammad Hamidullah, *Le Prophète de l'Islâm*, 2 cilt (Paris 1955). Aynı yazarın, *Pensée chibite* (Paris 1960), No. 5 içinde 'Ce que pensait Lénine de Muhammad'.

Hız. Peygamber'in kişiliği, çeşitli tarzlarda yorumlanabilir. Biri, onda mana ve yaratılışın sonunu görebilir ve ona ulvî mistik yetenekler atfedebilir veya inananlar için bir model ve örnek olarak onun insanî mükemmelliğini vurgulayabilir. Bir diğeri, onun ulusçuluğunun sınırlarını ve sosyal sınıfların ve sınıflaşmaların sınırlarını kaldırdığını, ya da 'daha yüksek bir ulusçuluğu' telkin ettiğini hisseder. Bir başkası da, onu *socialiste avant la lettre* veya Müslüman orduların galip lideri olarak kabul edebilir; onu ailesini seven bir baba ya da başarılı bir siyasetçi olarak takdir edebilir. Bir Müslümanın seçeceği yorum ne olursa olsun, o, en son ve en mükemmel din olan İslâm'ın kurucusuna duyduğu derin saygısına daima yansıyacaktır. Aynı zamanda sembol bir kişi olan Hız. Peygamber hakkında İkbâl şöyle der:

*Biz, pekçok taçyaprağı olan bir gül gibiyiz, fakat kokumuz bir.
O, bu toplumun rubu ve bir tanesidir.³⁵**

35 Muhammad-Iqbal, *Asrâr-i Kibîdî* (Lahore 1915), *The Secrets of the Self* (London 1920) Reynold A. Nicholson tarafından İngilizceye çevrilmiştir.

* Bu makale, Annemarie Schimmel ve Abdoldjavad Falaturi tarafından yayımlanan *We Believe in One God* (The Seabury Press, New York 1979) isimli kitabın 35-60. sayfalarının çevirisidir.